

Téma navíc není chápáno ryze utilitárně, jen technicko-metodicky: sympozium položilo otázku, zda biografie vědce je pro historika vědy (a pro každého autora) zajímavá pouze tím, čím tato osobnost přispěla ke konstituování, rozvoji a obohacení určitého systému poznatků, anebo také tím, jaké objektivní a subjektivní podmínky, mechanismy a znaky formují a charakterizují tvůrčí osobnost badatele, osobnost schopnou přinášet nové poznatky. Publikace dává jednoznačnou odpověď: biografie vědců jsou také významným materiálem pro rozbor tvůrčích procesů vůbec, představují modely tvůrčích přístupů člověka ke světu.

Tím se zdánlivě úzký problém posunuje do hlubších souvislostí, např. filozofických a sociologických. Nejde jen o to, že rozvoj filozofie jakožto specifického myšlenkového systému nelze oddělit od jeho interakce s rozvojem vědy a od dějin filozofie (tj. z velké části od vědeckého zpracování biografii filozofů), ale také o to, že biografie tvůrčích osobností jsou samy o sobě již „empirickým“ materiálem např. pro výstavbu teorie osobnosti, pro řešení otázek atributů člověka, jeho činnosti, myšlení, procesu poznání, smyslu života atd., pro přechod od spekulativních konstrukcí k propracování filozofické teorie na podkladě analýzy reálných životů konkrétně historických tvůrčích subjektů. Z hlediska sociologie se tím rovněž přinášá nedocenitelný materiál (sice „nestatistický“, ale komplexní a „případový“) k rozborům v oblasti sociologie vědy a sociologie kultury, k analýzám způsobu života, k sociologii společenských inovací. Sociologie se tím obohacuje o časové, historické, dynamické aspekty, může tu rozvíjet hledisko životní dráhy jako důležitého sociálního faktu, jako indikátoru sociální mobility, povahy a dynamiky dané společnosti.

Zaměření knihy je konkrétním projevem intenzivních snah soudobé sovětské vědy a umění zabývat se novými rolemi vědy ve společnosti, přispívat k výchově socialistického člověka, jeho tvůrčího myšlení a jednání, a k formování socialistického způsobu života. Publikace si proto zaslouží plnou pozornost a měla by být (alespoň ve výběru) přeložena.

Ivo Možný

Jerzy Topolski: Marksizm i historia. Warszawa, PIW, 1977, 468 s.

Známý polský historik, Jerzy Topolski, se ve své nové knize nezamýšlí nad teoretickou problematikou své vědy poprvé. Teoretické pasáže obsahovala jeho Metodologia historii, Zalozenia metodologiczne v „Kapitalu“ Marksa a ve formě mnohem populárnější a knížka Świat bez historii, která časově těsně předcházela recenzovanou práci. Je tedy vidět, že jde o problematiku, která tvoří — vedle hospodářské historie — jeden z hlavních předmětů Topolského zájmu.

Skutečnost, že se Topolski věnuje dané problematice už déle než deset let, ovlivnila charakter knihy i jinak. Působí totiž dojmem určité retrospektivity: jakoby v ní autor sebral výsledky své práce nad několika tématicky příbuznými předměty a pokusil se o jejich syntézu. Ta je však zajištěna především jednotou autorových názorů na sledovanou problematiku, ale ne předmětem samým. Topolski rozdělil knihu do čtyř částí: Nové cesty metodologie historie, Problémy marxistické teorie historického procesu, Kritické reflexe o nemarxistických koncepcích, Aplikace. Právě zařazení čtvrté části, i když sama o sobě obsahuje mnoho zajímavé látky, podporuje dojem, že práce není zcela celistvá a že vznikla složením a dopracováním statí připravených pro jinou příležitost. Tento formální nedostatek však knize neubírá na zajímavosti.

V první části se Topolski zabývá důsledky novodobého rozvoje historiografie. Dokazuje, že moderní historická věda má málo společného s pozitivistickou a idiografickou historiografií minulého století, která se zabývala především povrchem historických jevů, popisem historických „událostí“. Snaha nahlédnout pod tento viditelný povrch a nalézt hybné síly dějin a zákony historického procesu nutně vedla i ke změnám historiografických metod. Topolski tuto skutečnost vysvětluje především na nové — dynamické — teorii historického pramene. Dále se zabývá problematikou třídní podměněnosti historického zkoumání, významem teorie chování, problémem času a použitím modelů v hospodářské historii. Tím vším dokumentuje nejenom prohloubení, ale i rozšíření obzorů moderní historiografie.

Všechny tyto metodické postupy by však nemohly vést k vědecky relevantním výsledkům, kdyby nebyly aplikovány na základě obecné teorie dějin. Topolski — opět

v opozici proti pozitivisticky chápané historiografii — zdůrazňuje, že je nutné, aby historik přistupoval ke své práci vybaven určitou teorií, která mu umožňuje formulaci vstupní hypotézy a ulehčuje výběr faktů. Druhou část své knihy tedy věnoval marxistickému názoru na dějiny, přičemž se zajímá především o Marxovy a Leninovy názory na historický proces. Důraz na Leninovy myšlenky je dán Topolského pojetím charakteru dějin, které ho nutně vede k problematice vztahu subjektivního a objektivního činitele. Topolski chápe dějiny jako dějiny lidí: vše, co v dějinách existuje, je výsledkem lidské více nebo méně vědomé činnosti. Objektivní faktor vykládá Topolski, v plném souladu např. se známým Marxovým výrokem z 18. brumaire Ludvíka Bonaparta, jako výsledek předchozí činnosti lidí, jejich skupin. Z toho plyne skutečnost, že Topolski vidí objektivní podmínky činnosti lidí prizmatem motivace: objektivní podmínka je to, co lidí motivuje k té či oné činnosti. V této souvislosti se naskytá otázka, nakolik je účelné zdůrazňování idealizovaného (jak píše sám Topolski) konceptu člověka jako tvora racionálního. I když Topolski pojem racionálního chování poněkud rozšiřuje, např. při analýze davu, vnucuje se domněnka, že jeho důraz na lidskou racionalitu může být alespoň částečně dán skutečností, že se jeho konkrétní historické zkoumání soustřeďuje především na dějiny hospodářství, což je oblast, ve které se pravděpodobně účelnost lidského jednání projevuje více než v některých jiných.

Třetí část Topolského práce obsahuje rozbor některých nemarkxistických koncepcí dějin a dějepisu M. Blocha, F. Braudela, C. Lévi-Strausse, M. Foucalta, psychohistorie a kulturní antropologie (Ph. Bagbyho). Topolski velmi vysoko oceňuje historiografickou koncepci i metodologii F. Braudela. Jeho úcta k tomuto francouzskému historikovi je koneckonců patrná i na mnoha dalších místech knihy. Všichni ostatní vědci se stávají terčem jeho kritiky, a to — zvláště v případě Lévi-Strausse a psychohistorie — velmi ostré. Zdá se, že míra Topolského kriticismu je přímo úměrná míře ahistorismu, který v dílech hodnocených autorů nachází. Při své, mnohde jistě velmi oprávněné, kritice si však neklade otázku, zda se v rozebíraných koncepcích neskrývá přece jen, když ne reálné jádro, pak alespoň reálný problém. Takto pojaté hodnocení pak v čtenáři vzbuzuje dojem, že právě tam, kde je Topolského kritika nejtvrďší, je jeho rozbor nejpovrchnější. Nelze např. strukturalismu přiznat, že se oprávněně ptá po jistých konstantách lidského chování a jejich příčinách, i když skutečně v konečném řešení absolutizuje pojem struktury a tak znemožňuje adekvátní vysvětlení dějinného pohybu? Nelze opravdu přiznat psychohistorii, že v některých případech může mít smysl její snaha nalézt nevědomé, tedy neracionální a teprve později případně racionalizované, popudy určitého lidského jednání? Bylo by to pochopitelné zvláště u historika, který se snaží vysvětlit dějiny jako dějiny lidské aktivity, ale odporuje to koncepci člověka jako bytosti plně racionální. Zdá se, že v tomto případě došlo ke střetnutí dvou absolutizací: stejně jako nelze souhlasit s pojetím člověka jako tvora ovládaného nevědomými instinkty a popudy, nelze bez výhrad přijmout ani koncepci opačnou.

Čtvrtá část Topolského knihy je souborem aplikací jeho teoretických názorů na problémy revoluce, formování národa, historii města, regionální historii, na historii poválečného Polska a na vztah historiografie a sociologie. Studie přinášejí především množství materiálu z moderní polské i světové historiografie. Teoretičtější záběr mají studie o dějepisu města, národa a regionální historiografii, avšak i ty se pohybují na nižší úrovni abstrakce než texty obsažené v předchozích třech částech.

S novou Topolského knihou tedy nelze souhlasit bez výhrad. Přesto je dobré, že byla napsána a měli by se s ní seznámit i čeští čtenáři. Nejenom proto, že je napsána čtivým slohem a že podává určitý přehled o tom, jak vypadá stav v historiografii u našich severních sousedů, ale i proto, že u nás zatím podobná práce chybí. Topolského celková filozofická i metodologická koncepce je důsledně marxistická a dokazuje, že právě marxistická filozofie dějin je základnou, která umožňuje vytvářet historickou syntézu, historiografii vskutku moderní.

Ivana Holzbachová